

Caroline Fredriksen

Å tenke med havet:

Et maritimt perspektiv på jernalderlandskapet mellom Buksnesfjorden og Borg på Vestvågøy i Lofoten

Vestvågøy, an island in the Lofoten archipelago, is well known in Scandinavian archaeology due to two massive Iron Age buildings at the Borg farm. Borg has been a popular subject for Iron Age research. Research has mainly focused on agricultural aspects of the Iron Age society on Vestvågøy. Nevertheless, a large number of Iron Age graves are located on islets and headlands. These are not often considered in earlier contributions. In this paper, I explore how a maritime perspective can contribute to a new understanding of Iron Age Vestvågøy. The main premise is that the presence of the sea affects how people structure their landscapes. I view the Iron Age sites and the landscape from the sea: the main transport route in prehistoric coastal Norway. Although interpreted as a central place, Borg is located by a hidden bay north on the island, excluded from maritime communication lines. While some researchers suggest that the Buksnesfjord area was the location for another central place, the layout of the Buksnesfjord area differs from Borg. Through a GIS-based quantitative spatial study of Iron Age graves, I outline an alternative view of the Iron Age landscape.

Introduksjon

I nesten all arkeologisk forskning har søkelyset vært satt på kulturminner på land (Van de Noort 2011:1). En svært lav andel av forskningslitteraturen om jernalderens Vestvågøy, som jeg tar for meg i denne artikkelen, vektlegger hvordan havet har påvirket fortidens samfunn, selv om øya er omgitt av hav på alle kanter. Dette er i utgangspunktet ikke så rart, ettersom de aller fleste lokalitetene befinner seg på land. Mennesker former og blir formet av livet på landjorda. De utnytter ressursene, og de bygger sine hus og monumenter der. Samtidig har mennesker til alle tider beveget seg til vanns. Havet er en viktig ressurs fordi det gir mat, men det krever samtidig aktsomhet og kunnskap av menneskene som ferdes der. Havet visker også fortløpende ut alle spor etter menneskelig aktivitet. For mennesker som lever i dag, kan det derfor være vanskelig å danne seg et bilde av den historiske bruken av havet.

Vestvågøy ligger midt i Lofoten, i Nordland fylke (se figur 1). Øya er i arkeologisk sammenheng mest kjent for de store langhusene på Borg. Tilstedeværelsen av hallen i langhusene, i kombinasjon med sentralstedsindikerende gjenstandstyper, har gjort det nærliggende å trekke paralleller mellom Borg og sørskandinaviske sentralsteder som Uppåkra,

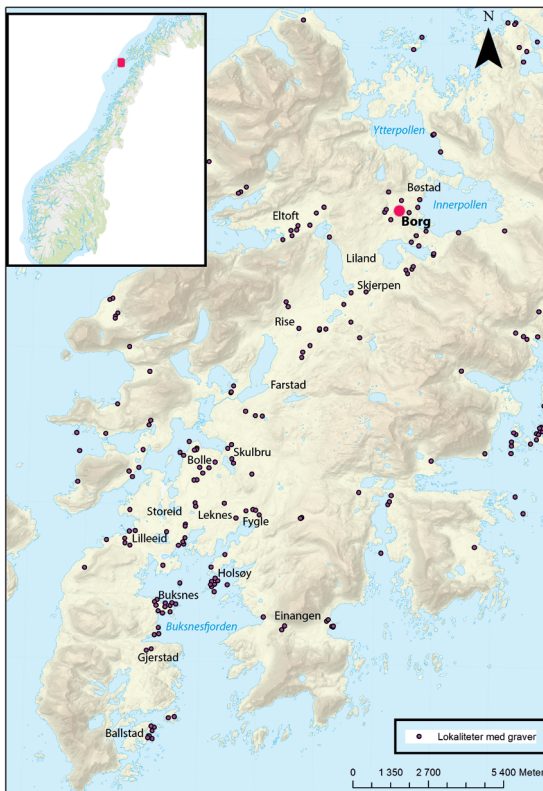
Kontakt: Caroline Fredriksen, E-post: caroline.fredriksen@ntnu.no
Institutt for arkeologi og kulturhistorie, NTNU Vitenskapsmuseet

Lejre og Gudme (Näsman og Roesdahl 2003). Olav Sverre Johansen (2003) har definert tre mulige sentralsteder i Lofoten i jernalderen. To av sentralstedene plasserer han på Vestvågøy. Sentralstedet Borg taler for seg selv med de store husene, i tillegg til tilstedeværelsen av stornaust ved Borgpollene og et tunanlegg på nabogården Bøstad. Det andre sentralstedet på Vestvågøy skal ligge om lag 15 km lenger sør, ved Buksnesfjorden. Her er imidlertid kulturminnene som indikerer sentrale funksjoner spredd rundt hele fjorden; det er vanskelig å knytte dem til én enkelt gård. Disse kulturminnene inkluderer et tunanlegg på Leknes, flere store nausttuffer, samt store graver og gravfelt.

Sørnorske agrare modeller har vært førende i mye av den nordnorske jernalderforskningen, der den tradisjonelle norske jernaldergården er blitt definert på grunnlag av langhus med graver på gårdens innmark. Vestvågøy er intet unntak (se Johansen 1978, 1979a, 1979b, 1980, 1982a, 1982b). Det er mange jernaldergraver på Vestvågøy, og gravfelt på holmer og nes er svært vanlig. Fenomenet har vært vanskelig å forklare etter denne modellen.

Gørill Nilsen (1997, 2010) har argumentert for å frigjøre nordnorsk kystøkonomi fra sørnorske agrare modeller. Dette vil jeg i denne artikkelen bygge videre på ved å undersøke hvordan jernaldergravene på Vestvågøy fremstår i et maritimt perspektiv. Formålet er å diskutere kommunikasjon og makt i lys av jernaldergravenes plassering i landskapet. Med dette ønsker jeg å skissere et helhetlig bilde av organiseringen av landskapet på jernalderens Vestvågøy. Området rundt Buksnesfjorden er i fokus, ettersom denne delen av øya er blitt

viert mindre oppmerksomhet enn Borg. Hvordan forholder områdene seg til hverandre? Er det snakk om to forskjellige maktenheter, eller må stedene anses som deler av én og samme enhet?

Figur 1: Oversiktskart over Vestvågøy. Borgs plassering samt lokaliteter med graver er markert. Avstanden mellom Borg og Buksnesfjorden er ca. 15 km. Kartillustrasjon: Caroline Fredriksen. Kartgrunnlag: Askeladden, Statens kartverk.

Forskningshistorie og status

Vestvågøy har et mangfoldig og omfattende arkeologisk materiale fra jernalderen. På 70- og 80-tallet ble svært mange kulturminner registrert av amatørarkeologen Kåre Ringstad (Ringstad 1996). I tiden før Ringstad oppdaget Borg, var det i hovedsak Olav Sverre Johansen som publiserte faglige arbeider om Vestvågøys jernalder. Johansen legger i sine arbeider hovedvekt på jernaldergården (se f. eks. Johansen 1978, 1979a, 1979b, 1980, 1982a, 1982b). Han trekker paralleller mellom sørvestnorske og nordnorske gårder, både ved tunenes konstruksjon, antall og størrelse. I tillegg er det vanlig med gravminner i tilknytning til anleggene både i sør og i nord. Jordbruksspor som rydningsrøyser og åkerreiner er svært sjeldne i Nord-Norge, mens nausttuffer må sees som en integrert del av gården (Johansen 1978:16–17).

Etter oppdagelsen av Borg i 1981 er de fleste arbeider vinklet slik at Borg står i sentrum. Borg har vært utgangspunkt for mange større og mindre undersøkelser, både arkeologiske og naturvitenskapelige (f.eks. D'Anjou mfl. 2012; Munch 1991; Munch mfl. 1987; Munch mfl. 2003; Solli 2006a, 2006b; Wickler 2013). Det kan derfor stilles spørsmål om den høye forskningsintensiteten på Borg har bidratt til å skape et skjevt bilde av jernalderen på Vestvågøy. Det har vært lite fokus på det sammenhengende jernalderlandskapet på øya, og kanskje spesielt på områdene som ikke kan relateres direkte til Borg. Et unntak er Inger Storli (2010, 2016) arbeider, der i hovedsak tunanleggene samt andre sentralstedsindikerende kulturminner som stornaust og praktgjenstander sees i sammenheng med høvdingmakt. Hun påpeker at man må være varsom med å betrakte Borg som enestående. Det bunnar blant annet i at det ikke er gjort arkeologiske funn rundt Borg som setter gården i en særstilling (Storli 2016:89).

I forskningslitteraturen om Vestvågøy er blikket som oftest vendt mot det som har foregått på land. Det finnes imidlertid noen unntak. Gørill Nilsen og Stephen Wickler (2005) har foreslått at nordnorske naust må forstås annerledes enn de sørnorske, som utelukkende ble brukt til lagring av båter. Flerfasede kulturlag og ildsteder i tilknytning til naust på Vestvågøy gir grunn til å foreslå flere funksjoner enn lagring. Naust kan også ha fungert som boliger, kanskje i forbindelse med vinterfisket. Flerfunksjonelle naust kan antyde at menesker i kystsamfunn organiserte boplassene annerledes enn det som var typisk i jordbruks-samfunn (se også Nilsen 1998; Wickler 2013).

Litteraturen om Vestvågøys jernalder konsentrerer seg hovedsakelig om to temaer. Før oppdagelsen av Borg var man mest opptatt av jernalderens gårder. Etter oppdagelsen i 1981 synes hovedinteressen å sentrere seg rundt Borg og gårdens funksjon som høvdingsete eller sentralsted. De mange jernaldergravene på Vestvågøy er blitt viet lite oppmerksomhet de senere år. Gravenes romlige utbredelse i landskapet kan bidra til å si noe om hvordan meneskene i jernalderen innredet sine landskap. I flere eldre arbeider har store graver og gravfelt, eller rikt gravgods, dannet utgangspunkt for å lokalisere maktkonsentrasjoner i landskapet (se f.eks. Myhre 1987; Ringstad 1987; Sognnes 1988). Andre arbeider har fremholdt graver som grensemarkører (Ødegaard 2010) eller som seilingsmerker (Jasinski 1995). Graver er blitt tillagt mange funksjoner i jernalderlandskapet. I tillegg representerer de en svært vanlig kulturminnetype. Jeg mener derfor at graver kan fungere som et godt utgangspunkt for en kvantitativ analyse av landskapsbruken på Vestvågøy i jernalderen.

Maritime kulturlandskap: å tenke med havet

Ethvert landskap brukt og påvirket av mennesker er et kulturlandskap (Schülke 2008:281). Landskapsrommet er rammeverket for menneskelig handling. I kystlandskap bør havet regnes som en del av dette rammeverket, selv om menneskelige aktiviteter som har foregått der, ikke er synlige. Hovedpremisset i dette arbeidet er at havet påvirker livet i kystsamfunn, også de aktiviteter som foregår på land. Dette uttrykkes gjennom hvordan mennesker har innredet landskapsrommet.

Mennesker som lever på en øy, må forholde seg til havet på en eller annen måte. I tillegg til å være kilde til mat var vannveien den eneste muligheten forhistoriske øysamfunn hadde til å kommunisere med omverdenen. Havet står i kontrast til landjorda ved at sistnevnte har spor etter menneskelig aktivitet overalt (Van de Noort 2011:1). Spor etter havrelaterte aktiviteter finnes også på land. Westerdahl (2011:754) har formulert konseptet *det maritime kulturlandskapet*. Konseptet omfatter alle typer materiale som kan relateres til menneskets bruk av havet, uavhengig av om det befinner seg på land eller på/i vann. Konseptet er nyttig å anvende i områder der mennesker må ha forholdt seg til havet.

Jeg mener at man ved landskapsarkeologiske tilnærminger til kystlandskap bør trekke konseptet *det maritime kulturlandskapet* et steg lenger. Van de Noort (2011:98-101) argumenterer for hvordan havet må regnes som en aktør som påvirker hvordan samfunnsstrukturer arter seg på land. Kystlandskap er i konstant endring. Havet tærer fysisk på landjorda gjennom flo, fjære og stormer. Monumenter og strukturer som er bygget i fjæra, er mer forgjengelige enn strukturer som er bygget i ly lenger inne i landet. Det må menneskene tilpasse seg. Samtidig krever havet kunnskap av den som ferdes der. Havet har et mentalt innhold, selv om det ikke er visuelt synlig (Nilsen 2010:26). *Det maritime kulturlandskapet* bør ikke begrenses til materiale som kan knyttes direkte til bruk av havet. Konseptet omfatter etter min forståelse alle spor etter menneskelig aktivitet i et kystlandskap, ettersom livet på kysten alltid er tilknyttet havet på en eller annen måte. På denne måten kan graver og andre spor etter landbaserte aktiviteter også være en del av *det maritime kulturlandskapet*. På en øy som Vestvågøy går man glipp av sammenhengene i jernalderlandskapet om man ikke betrakter havet som en del av landskapsrommet.

Materialet

Undersøkellesområdet

Med sine 422 km² er Vestvågøy den nest største øya i Lofoten (Johansen og Munch 2003:11). I dag finnes den største befolkningskonsentrasjonen rundt Buksnesfjorden, på tettstedene Leknes, Fygle, Gravdal/Buksnes og Ballstad. På hver side av Buksnesfjorden i sør til Borgpollene i nord danner landskapet to sammenhengende fjellkjeder. Mellom disse fjellene er det en lavtliggende innlandsdal med gode jordbruksforhold. Terrenget i denne dalen er relativt flatt, og består av lave åser, myr og dyrket mark. Dette landskapsrommet utgjør kjerneområdet for de to sentralstedene Johansen (2003) har definert. Undersøkellesområdet er avgrenset til dette sammenhengende landskapsrommet mellom Buksnesfjorden, via innlandsdalen, til Borg. Se kart på figur 1.

Datagrunnlag og representativitet

Innenfor undersøkelsesområdet er det kjent 435 graver, i form av gravrøyser, gravhauger og flatmarksgraver Jeg har tidligere gjennomgått samtlige registrerte graver innenfor det avgrensede området (Fredriksen 2015). Datagrunnlaget ble hentet fra Askeladden og samlet i en katalog, der det ble sortert etter matrikkelgårder. Katalogen utgjør materialgrunnlaget for denne artikkelen (Fredriksen 2015: Appendiks A). Gamle ØK-kart og rapporter ble brukt som supplement i arbeidet med å katalogisere og kartfeste materialet hvis informasjonen i Askeladden var mangelfull eller tvetydig

Siden de fleste gravene er overflateregistrerte, er det vanskelig å si noe om kronologi. Manglende kunnskap om kronologi gjør det vanskelig å diskutere eventuelle endringer i landskapsbruk gjennom den lange perioden som utgjør jernalderen. Det er gjort få utgravninger på Vestvågøy utenfor Borg; materialet er således stort sett datert på typologisk grunnlag. Derfor kan en stor andel av gravene på Vestvågøy ikke dateres mer presist enn til jernalder generelt. Et unntak er Holsøy, som også representerer den største gravkonsentrasjonen i undersøkelsesområdet (se figur 3). De undersøkte gravene her kan dateres til eldre jernalder. Det samme gjelder den største gravrøysa på øya, som befinner seg på Einangen ved Buksnesfjorden (Resi 2005:83) (se figur 2).

På grunn av dagens jordbruksintensitet i innlandsdalen mellom Borg og Buksnesfjorden er det svært sannsynlig at datagrunnlaget fra området ikke er representativt for de reelle forholdene i jernalderen. 41 graver, den største konsentrasjonen av graver i dette området, ligger på gården Skjerpen Øvre. Gravfeltet ligger i dag i utmark, og beliggenheten kan ha spart gravene for bortpløying i nyere tid (Johansen 1979b:33). Det igjen kan ha ført til at tettheten er spesielt stor akkurat her. Derfor er det naturlig å anta at gravtettheten har vært større i innlandsdalen som knytter sammen Buksnesfjord-området med Borg.

I tillegg til gravmaterialet er det registrert to tunanlegg og mange nausttufter i undersøkelsesområdet. Det ene tunanlegget tilhører gården Leknes ved Buksnesfjorden, mens det andre tilhører gården Bøstad ved Borgpollene. Begge tunanleggene regnes å ha vært i bruk i eldre jernalder (Johansen og Søbstad 1978). Jernaldernaust er et godt utgangspunkt for å vurdere hvor ferdselsveiene til vanns kan ha gått (se Nilsen 1998 for en oversikt over jernaldernaust). Hustufter er ikke tillagt stor vekt i denne artikkelen. I Askeladden er det registrert 57 tufter som kan være fra jernalderen, men da hele 31 av dem mangler geometri, er det vanskelig å vurdere hvor i landskapet de er plassert.

Gravenes størrelse og form

I skandinavisk sammenheng er jernaldergravene på Vestvågøy ganske ordinære. De aller fleste er under 10 m i diameter og runde. Bare 63 av de 435 gravene i undersøkelsesområdet er 10 m i diameter eller større. Flertallet av gravene kan derfor regnes som relativt små. Bare to graver er 20 m i diameter. De ligger på Bolle og Skulbru. En tredje grav, som ligger på Einangen med utsyn over Buksnesfjorden, bør regnes med, selv om matrikkelgården den tilhører, er utenfor undersøkelsesområdet (se figur 2). Det er også registrert minst to graver av denne størrelsen nord på Vestvågøy, på Val og Kvalnes. Disse faller utenfor undersøkelsesområdet, og er nærmere det potensielle sentralstedet på Gimsøy enn Borg. De resterende gravene over 10 m i diameter finnes spredt i hele undersøkelsesområdet. For en oversikt over gravtyper fordelt på gård, se Fredriksen (2015:75-78).

Figur 2: Gravrøysa på Einangen er den største på Vestvågøy. Mot vest har grava godt utsyn over Buksnesfjorden. Holsøy og Leknes er synlige i bakgrunnen. Foto: Caroline Fredriksen.

Størrelsesmessig er det ingen åpenbar trend i plasseringen av graver i landskapet, annet enn at graver over 20 m i diameter kun finnes i området rundt Buksnesfjorden. Gravrøyser forekommer noe hyppigere ved Buksnesfjorden enn ved Borg, og er den vanligste konstruksjonsmåten generelt sett. Ved Borg finnes de fleste gravrøysene i tilknytning til innlandsdalen i sør, mens de i området rundt Buksnesfjorden stort sett er anlagt nær strandlinja. Det er ingenting som tyder på at den ene konstruksjonsmetoden har vært foretrukket fremfor den andre når det kommer til landskapskontekst.

Det er heller ingen uttalte trender når det gjelder gravenes form og deres relasjon til landskapet. De fleste gravene er runde. Ovale graver og såkalte langhauger forekommer med jevne mellomrom. Skipsformede graver finnes kun i området rundt Borg. De er anlagt i tilknytning til matrikelgårdene Voll øvre, Skjerpen øvre og Borg.

Metode

Visuell landskapsanalyse

Almut Schülke (2008:281) argumenterer for at en kombinasjon av landskapsrommets geografiske forutsetninger og arkeologiske kilder kan danne utgangspunkt for å forstå den forhistoriske bruken av landskapsrommet. Kulturminnenes beliggenhet og betydning danner rammeverket for en analyse av landskapsrommet, mens en analyse av det omkringliggende landskapsrommet kan peke på kulturelle muligheter som ikke er synlige ut fra en ren betraktning av kulturminner. Schülkes tilnærming (2008) er relevant for mitt arbeid, ettersom premisset er at havet påvirker livet på land, og dermed også hvordan mennesker har innredet landskapsrommet. Kulturminner kan derfor ikke sees isolert fra den geografiske sammenheng de inngår i.

Jeg har tatt i bruk noen begreper fra *Arkeologisk landskapsanalyse med visuelle metoder* for å beskrive jernaldergravenes sammenheng med landskapsrommet (Gansum mfl. 1997).

Utgangspunktet for visuell landskapsanalyse er observatørens, arkeologens, evne til å orientere seg i og tolke relasjonen mellom landskapets forskjellige elementer. Begrepene beskriver og vurderer hvordan kulturminnene henvender seg til landskapsrommet. Topografien avgjør hvordan landskapet skal avgrenses. *Kanter/grenselinjer* betegner avgrensende elementer i landskapet, som for eksempel fjellsider, vegetasjonsgrenser og vannkanter. *Bevegelseslinjer/passasjer* betegner lineære elementer i landskapet som gir naturlige fremkomstmuligheter. De har ofte fungert som ferdselsveier, og jeg velger å bruke dette begrepet i analysen. Opplevelsen av landskapet er i stor grad avhengig av utsynet fra dem. *Knutepunkter* er viktige krysningspunkter mellom forskjellige ferdselsveier eller en sentral kjerne i et distrikt. (Gansum mfl. 1997:15–16).

Både ferdselsveier og knutepunkt i landskapet endres over tid. I dagens samfunn tilrettelegger moderne teknologi og ingeniørkunst for ferdsel i områder som ikke var tilgjengelige i fortiden. I dag er samtlige øyer i Lofoten forbundet av bruer og tunneler. I tillegg legger ferger, hurtigbåter og lufthavner til rette for rask ferdsel over store avstander. På dagens Vestvågøy er Leknes det største knutepunktet, med lufthavn, cruisehavn og veiforbindelser i alle retninger. Det betyr imidlertid ikke at Leknes var øyas knutepunkt i jernalderen. I en arkeologisk landskapsanalyse er det essensielt å kunne løsrive seg fra ferdselsveier og knutepunkt konstruert i nyere tid. Landskapets topografi legger grunnlag for hvor og hvordan det er mulig å ferdes.

Noen kulturminnetyper har en *funksjonell* relasjon til landskapet. En nausttuft vil for eksempel ha en relasjon til strandlinja, mens jernvinneanlegg har en relasjon til myrmaslforekomster. Graver trenger ikke å ha en like eksplisitt relasjon til landskapet. Likevel ligger de ofte nær ferdselsveier. Dette utgjør ikke nødvendigvis en funksjonell relasjon, ettersom plasseringen av graver kan være uttrykk for religiøse eller ideologiske forestillinger som ikke nødvendigvis er åpenbare i dag (Gansum mfl. 1997:19–20). Graver kan imidlertid ha en funksjonell relasjon til landskapet. Eksempelvis kan plasseringen av graver ha sammenheng med eiendomsbesittelse, der graver fungerer som eiendomsmarkører (se f. eks. Iversen 2008; Ødegaard 2010). Graver i relasjon til naust kan også være en markering av hevd på havets ressurser (Nilsen 1998:116).

Mange kulturminner har *sammenheng* med hverandre. Kulturminnene kan ha inngått i et samspill som gjør sammenhengen mellom dem funksjonell. Gansum mfl. (1997) fremholder grav, naust og gård som et eksempel på funksjonell sammenheng, forutsatt at de er samtidige. Kulturminner som graver eller helleristninger kan også ha en ideologisk sammenheng ved at de inngår i en religiøs eller sosial strukturering av landskapet (Gansum mfl. 1997:21). Sammenhengen mellom grav, naust og gård er ikke nødvendigvis selvsagt. Denne type sammenheng er et resultat av arkeologens modeller og tolkninger. Dette er spesielt viktig å være oppmerksom på når bare ett eller to av elementene er til stede (Nilsen 2010:25).

Begrepsapparatet til Gansum mfl. (1997) har vist seg å være vanskelig å anvende i analyser av kystlandskap. Gansum mfl. (1997) reduserer vannkanten til en grenselinje fordi overgangen mellom hav og land skaper et brudd i visuell kontinuitet. Nilsen (2010) argumenterer for at havet og landskapet under vann bør vurderes som en del av landskapet på land, til tross for at det ikke er visuelt synlig. Det er for eksempel viktig for sjøfarende å kjenne landskapet under vann, selv om de ikke kan se det. De som kjenner havet, vet hvor dypt det er på ulike steder, hvor ulike fiskeslag går, og hvor strømmene er. Nilsen trekker

frem det rikholdige begrepsapparatet rundt formasjoner under vann. Det indikerer at landskapet under vann har et mentalt innhold, selv om det ikke nødvendigvis er visuelt synlig.

Det bør tas forbehold når begrepsapparatet fra visuell landskapsanalyse tas i bruk i kystlandskap. Siden havet må sees i sammenheng med landjorda, utgjør ikke strandlinja en reell grenselinje som avgrenser landskapsrommet. I analysen har jeg tatt utgangspunkt i ferdsselsveiene i landskapet som observasjonspunkter, da det ofte er der kulturminnene oppleves. Hav, fjord og poll oppfattes som naturlige ferdsselsveier, på samme måte som ferdsselsveier på land.

Analytisk innfallsvinkel

Begrepsapparatet til Gansum mfl. (1997) er i hovedsak et verktøy for å beskrive relasjonen mellom landskap og kulturminner slik de fremstår i dag. I et forsøk på å forstå sammenhengene i jernalderens landskap behøves et analytisk begrepsapparat. For å vurdere jernaldergravens sammenheng med hverandre og landskapet for øvrig har jeg tatt i bruk noen analytiske begreper formulert av Frands Herschend (2009).

Herschend (2009) skiller mellom kulturlandskapet og det naturlige landskapet. Disse to landskapene er i kontinuerlig samspill. Mennesker manipulerer landskapsrommet gjennom sine handlinger, samtidig som det overordnede naturlige landskapet påvirker menneskets handlinger. Den delen av Herschends terminologi jeg bruker her, er begrepene *nodal point*, *focal point* og *central point*, oversatt til node, knutepunkt og sentralt punkt. Alle spor etter menneskelig aktivitet, kulturminner, kan betraktes som noder manifestert i landskapsrommet som punkter. Om de betraktes individuelt og isolert fra omgivelsene, fremstår punktene som nøytrale (Herschend 2009:139). Kulturminnet observeres som en del av en større struktur, men sammenhengen med strukturen er uklar. Poenget i Herschends begrepsapparat (2009) er at hver node i landskapsrommet kan bli revurdert til å inngå i en større helhet:

To the pure 'view' the 'node' is neutral, i.e., no more than observed as part of a structure, but every node may be reconsidered and become centred or focal if we put ourselves in a certain perspective or apply a filter that singles out some but not other features from the greater landscape. This means that granted a view, any node may be recast in our minds to dominate others in a hierarchical system (Herschend 2009:139).

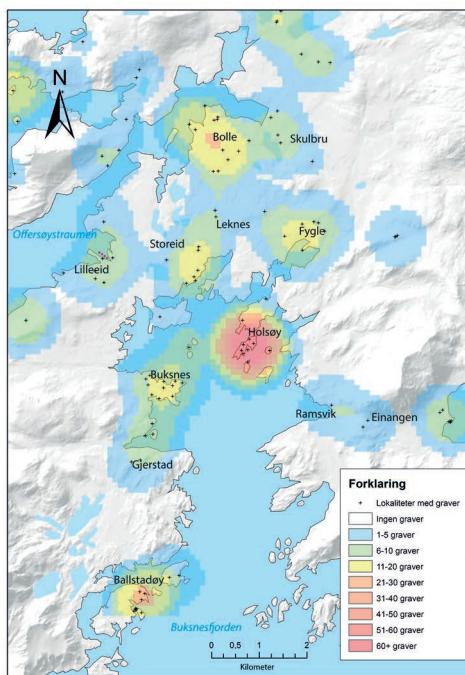
Individuelt eller i kombinasjon kan noder vurderes som *sentrale punkter* eller som *knutepunkter*. Det avhenger av hvilket perspektiv man betrakter nodene i. Om man velger ut noen elementer og utelukker andre fra det overordnede landskapsrommet, kan det gi forskjellige utslag på hva som fremstår som sentralt. Forskjellen mellom sentrale punkter og knutepunkter er at et sentralt punkt i landskapet vil uttrykke makt overfor omgivelsene. På Vestvågøy kan for eksempel Borg betraktes som et sentralt punkt. Plasseringen av en monumental bygning på toppen av en høyde uttrykker makt overfor de som befinner seg nedenfor høyden. Et knutepunkt er et sted der flere fenomener *møtes, og forsterker disse*. Knutepunktet uttrykker ikke makt overfor omgivelsene (Herschend 2009:139). Et knutepunkt i landskapsrommet kan være et sted der mange noder i kombinasjon skaper et blikkfang. Det kan for eksempel være et viktig veikryss i relasjon til kulturminner med ulike funksjoner.

Hvordan ulike noder i landskapsrommet kan forstås og revurderes, avhenger av hvor de observeres fra. For dagens arkeologer er det lettest å observere kulturminner fra land. Menneskene som levde i jernalderen, så landskapet både fra sitt ståsted på bakken og fra båten på havet. Det maritime perspektivet gjør det mulig å vurdere gravene fra ferdsselsveier på

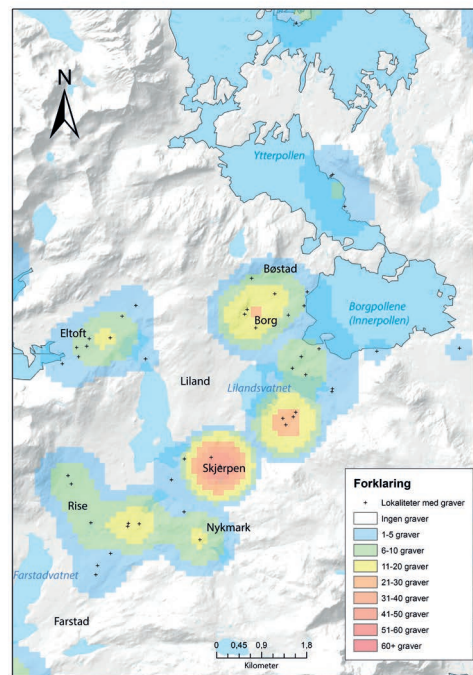
vann i tillegg til fra de landlige passasjene. Det åpner for å se bruken av hele landskapsrommet, og kan bidra til å forstå plasseringen av jernalderens graver på en ny måte.

Visualisering

Jernaldergravene er fremstilt på kart med verktøyet *kernel density estimate* i ArcMap. Metoden kalkulerer mengde per enhet fra punkter på et kart, og produserer et generalisert bilde av punktenes tetthet. I et spredningskart brukes metoden til å visualisere tyngdepunkter i datamaterialet. Tyngdepunktanalysen ble basert på antall graver per lokalitet. Tettheten ble fargekodet etter forhåndsdefinerte intervaller (se figurene 3 og 4). Intervallene er delt inn etter runde tall, som 10 graver, 20 graver og så videre. Det ble brukt to fargekoder hvis antall graver var lavere enn 11. Et metodekritisk aspekt ved denne type analyse er at det er opp til forskeren å definere intervallene. Det kan potensielt gi ulike visualiseringer av samme data-

Figur 3: Kartet illustrerer gravtettheten i område 1. Den mest fremtredende konsentrasjonen i dette området ligger på Holsøy. Den nest største konsentrasjonen ligger i tilknytning til matrikelgårdene Bolle og Skulbru. Alle større konsentrasjoner med graver ligger i nær relasjon til strandlinja. Kartillustrasjon: Caroline Fredriksen. Kartgrunnlag: Askeladden, Statens kartverk.

Figur 4: Kartet illustrerer gravtettheten i område 2. På Borg finnes den nest største gravkonsentrasjonen. Den største konsentrasjonen finnes på Skjerpen og Liland. De fleste gravene i område 2 strekker seg som et halvmåneformet belte fra Borg i nord til Rise i sør. I område 2 er de fleste gravene ikke tilknyttet strandlinja. Kartillustrasjon: Caroline Fredriksen. Kartgrunnlag: Askeladden, Statens kartverk.

sett. For datasettet brukt i denne artikkelen utgjør ikke valg av intervaller et stort problem, ettersom det er stor forskjell i antall graver på de største og de minste gravfeltene på Vestvågøy. Jeg har imidlertid forsøkt å illustrere forskjellen mellom de minste gravfeltene ved å dele gravfelt med mindre enn 11 graver i to intervaller.

Spredningskartene på figurene 3 og 4 visualiserer gravtettheten på Vestvågøy. For å kunne fremstille kart i mindre målestokk er undersøkelsesområdet delt i to. Område 1 (figur 3) omfatter den sørligste delen av undersøkelsesområdet: Buksnesfjorden og omegn. Område 2 (figur 4) omfatter den nordligste delen: Borg og omegn. Skillet er satt omtrent midt i undersøkelsesområdet for å kunne fremstille kart i liten målestokk, og representerer ikke et reelt skille som er vektlagt i analysen.

Å identifisere jernalderens ferdsselsveier

For å vurdere ferdsselsveiene i jernalderlandskapet har jeg tatt utgangspunkt i både geografiske forutsetninger og arkeologisk materiale, som foreslått av Schülke (2008). Sikre og mulige ferdsselsveier i jernalderens landskapsrom er illustrert på figurene 5 og 6.

Ferdsselsveier på vann er tegnet opp med utgangspunkt i beliggenheten til jernaldernaust ved Buksnesfjorden, Offersøystraumen og Borgpollene. De er markert med rødt. Det finnes også spor etter eldre veifar i innlandsdalen mellom Borg og Buksnesfjorden. De antas å kunne være fra overgangen mellom yngre jernalder og middelalder (Armstrong 2004:75–83). Veiene eksisterte ikke nødvendigvis i eldre jernalder, men kan likevel være en indikator på hvor det finnes naturlige passasjer i landskapet. De er markert med grønt på figurene 5 og 6, med utgangspunkt i registreringer fra Askeladden.

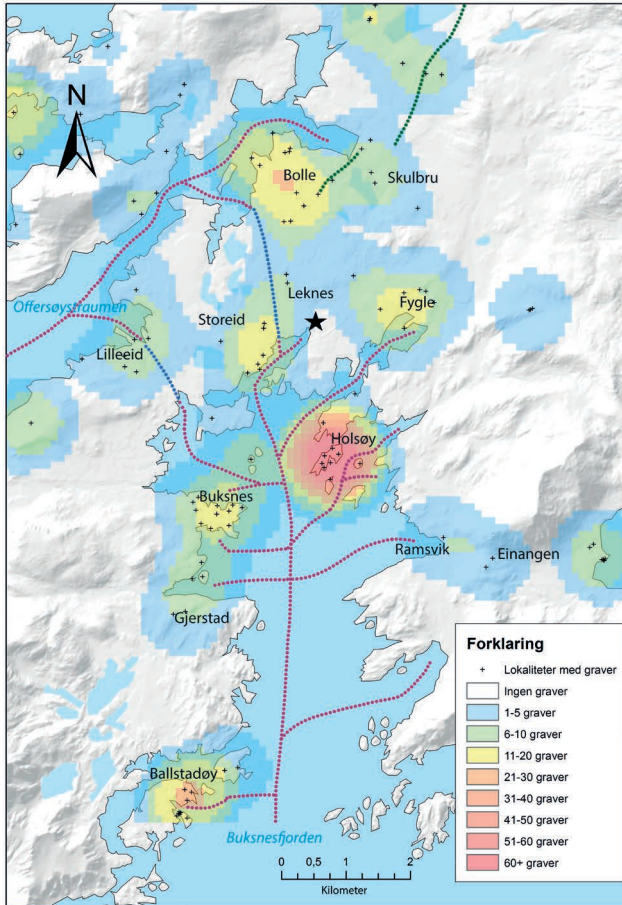
Mulige ferdsselsveier er markert med blått. De er identifisert med utgangspunkt i sikre ferdsselsveier i kombinasjon med områder med mye forhistorisk aktivitet. Det er rimelig å anta at en del ferdsel må ha funnet sted mellom aktivitetsområdene. En forutsetning for identifiseringen av mulige ferdsselsveier er at det er mulig å ferdes relativt tørrskodd.

Resultat

Område 1: Buksnesfjorden og omegn

Figur 5 viser en tolkning av jernaldergravenes spredningsmønster, samt deres relasjon til sikre og mulige ferdsselsveier. Grenselinjene i jernalderlandskapet er fjellene som omkranser område 1 mot vest, sør og øst. I nord går område 1 uten naturlige hindringer inn i område 2. I område 1 går ferdsselsveiene fra Buksnesfjorden og Offersøystraumen inn til Skulbrupollen. Storeidet og Lilleidet ansees som mulige ferdsselsveier på grunn av at stedsnavnene ender på -eid. Å identifisere jernalderens ferdsselsveier på land i Buksnesfjord-området er vanskelig. Det er likevel mulig å rekonstruere mulige traseer på grunnlag av rester etter eldre veifar. Veifar er registrert på matrikkelgårdene Bolle, Skulbru og Oppdøl. Skulbru er vanskelig å unngå om man ferdes mellom Buksnesfjorden og Borgpollene via land. Det finnes også et alternativ for ferdsel øst for knausen Himmelsteinborga, nord for Leknes, som da fører sør-over mot Fygle. Her finnes det imidlertid ingen kjente veifar (Armstrong 2004:69).

Det er ikke usannsynlig at en vei kan ha gått via Fygle. Nordland fylkeskommune har i løpet av de siste årene gjort flere mindre registreringer på Fygleåsen. I tillegg til to tidligere kjente gårdshauger på et relativt avgrenset område er det i flere sjakter blitt påvist bosetningsspor som kan tolkes som deler av et større kokegropfelt (Askeladden-ID 215094,

Figur 5: Spredningskart med ferdselsveier i område 1. Rød linje markerer maritime ferdselsveier. Grønn linje markerer registrerte veifar. Blå linje markerer mulige ferdselsveier på land. Stjernen markerer tunanleggets beliggenhet. Kartillustrasjon: Caroline Fredriksen. Kartgrunnlag: Askeladden, Statens kartverk.

215097-1, 221327, 221330, 215099). Kokegropfelt blir gjerne sett i sammenheng med samlingssteder, og generelt sett dateres kokegroper til eldre jernalder (Bukkemoen 2016; Risbøl 2005). Et sammenlignbart kokegropfelt er funnet på Borg (Narmo 2009). På et tilgrensende jorde er det også fremkommet en arabisk mynt, en dirham, ved privat metall-søking i 2017 (Ts15732). Det er nylig funnet nok en dirham ca. 1 km nordøst for det første funnet (Askeladden ID 230644). Utenfor Borg er importfunn svært sjeldne på Vestvågøy. Kan Fygle ha fungert som en møteplass i jernalderen?

På figur 5 har jeg markert de ulike vannveiene som kan regnes som ferdselsveier i jernalderens landskap. Det fremtrer et maritimt knutepunkt mellom Holsøy og Buksnes. Her forgrener fjorden seg mot Ramsvik, Fygle, Leknes og Buksnes. Båtene kan eventuelt dras over Lilleidet eller Storeidet til Offersøyastraumen. Et lignende knutepunkt kan spores mellom Bolle, Skulbru og Oppdøl. Her går vannveien ut i Offersøyastraumen og landveien opp mot innlandsdalen og Borgpollene i område 2. Veifaret som er registrert ved Skulbru, har forgreninger i sørlig retning. Det kan tyde på at det her har vært et veiskille, muligens over Himmelstein mot Fygle.

Gravene i område 1 har meget sterk tilknytning til strandlinja, og dermed også til ferdselsveiene på vann. Forgreningene inn til Ramsvik, Hol, Fygle, Storeidet, Leknes og Lilleidet er basert på tilstedeværelsen av jernaldernaust (Nilsen 1998). Det finnes også en førreformatorisk nausttuft ved Gjerstad (Askeladden ID 57349), samt flere udaterte nausttufter i tilknytning til Ballstadøy og Skotnes. Tilstedeværelsen av graver både på Ballstadøy og Gjerstad styrker ferdselsveiene hit.

Relasjonen mellom ferdselsveier og gravkonsentrasjoner i landskapet er påfallende, spesielt ved Holsøy og Gravdal. Her splittes ferdselsveiene i flere mulige retninger, og i et maritimt perspektiv ligger denne konsentrasjonen ved et knutepunkt. Den maritime ferdselsveien fremstår her nærmest som et veikryss, der veiene leder til både tunanlegg, nausttufter og store gravkonsentrasjoner. De store gravkonsentrasjonene rundt dette veikrysset bør derfor sees i sammenheng, da avstanden mellom dem er kort via vannveien. Dette store tyngdepunktet med graver fremstår som et maritimt knutepunkt.

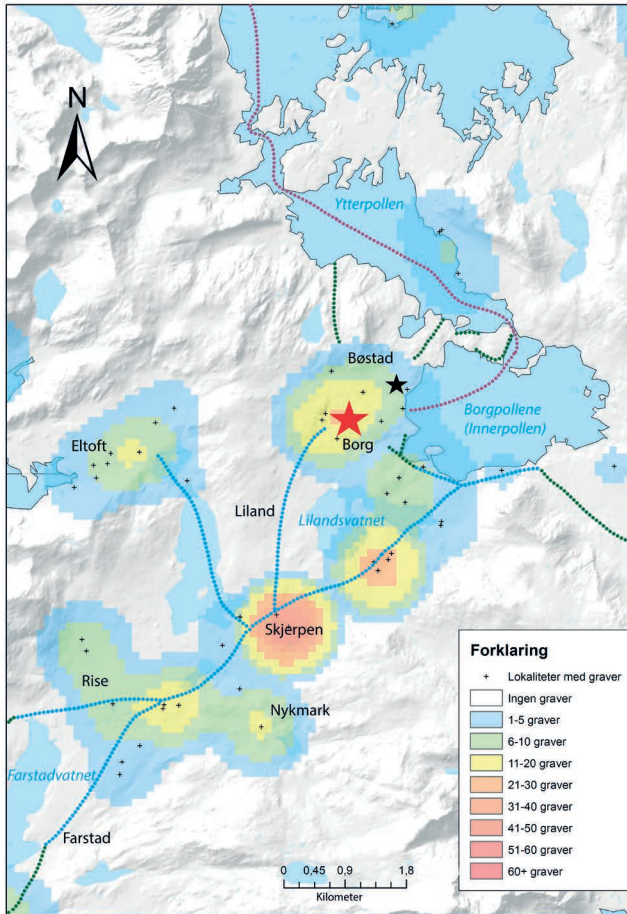
Gravene som tilhører matrikkelgårdene Hol/Holsmo og Buksnes, utgjør 38 % av gravene i område 1. Det er imidlertid ikke alle gravene i område 1 som har en direkte relasjon til strandlinja. På Bolle og Skulbru ligger flere jernaldergraver et godt stykke unna de maritime ferdselsveiene. Noen av lokalitetene ligger i nær relasjon til restene av eldre veifar. Disse gravene bør derfor sees i relasjon til ferdselsveier på land.

Område 2: Borg og omegn

Med unntak av kjente veifar er det like vanskelig å bestemme nøyaktig trasé for jernalderferdselen i område 2. Fjellene i vest, nord og øst utgjør grenselinjene i område 2. Borgpollene utgjør en ganske sikker ferdselsvei, da det her finnes jernaldernaust (Nilsen 1998). Det finnes flere fragmenter av eldre veifar nord i område 2. Veiene går i flere retninger, og bør sees i sammenheng med middelalderens kirkeveier til Borg. Disse ferdselsveiene kan også ha vært et naturlig utgangspunkt for ferdsel i jernalderen. Mulige ferdselsveier i Borg og omegn er skissert på figur 6 etter samme prinsipp som i område 1. Borg fremstår naturligvis som det mest fremtredende knutepunktet i dette området. Her møtes de landlige og de maritime ferdselsveiene i landskapet.

Landskapsbruken i område 2 skiller seg fra område 1 ved at de fleste jernaldergravene ikke har noen direkte relasjon til strandlinja. Ferdselsveiene på land er vanskelige å identifisere. Det må allikevel ha vært en viss bevegelse mellom områder med forhistorisk aktivitet. En måte å tegne opp potensielle traseer på er å trekke linjer mellom kjente veifar og områder med mye jernalderaktivitet. Den sterke relasjonen mellom jernaldergraver og ferdselsveier i område 1 kan bidra til å styrke denne fremgangsmåten for område 2. Om ferdselen fra Skjerpen til Borg har gått på østsiden eller vestsiden av Lilandsvatnet, eventuelt begge deler, er usikkert. I utgangspunktet ser det ut til at alle ferdselsveier i område 2 fører til Borg.

Borg utgjør et knutepunkt i område 2, fordi de maritime og de landlige ferdselsveiene møtes her. Det er imidlertid få graver med tilknytning til strandlinja i område 2, sett i forhold til i område 1. Borgpollene utgjør imidlertid de sikreste ferdselsveiene i område 2 nettopp på grunn av jernaldernaustenes plassering. Tunanlegget på Bøstad er også anlagt på en strandvoll i nærheten av maritim ferdsel. Det kan stilles spørsmål om hvorfor det er så få graver i tilknytning til de maritime ferdselsveiene i område 2. Hvis plasseringen av bygningene på Borg I:1 tas i betraktning, henvender de seg sørover. Tuftene må ha vært usynlige

Figur 6: Spredningskart med ferdselsveier i område 2. Rød linje markerer maritime ferdselsveier. Grønn linje markerer registrerte veifar. Blå linje markerer mulige ferdselsveier på land. Sort stjerne markerer tunanleggets beliggenhet. Rød stjerne markerer Borg. Kartillustrasjon: Caroline Fredriksen. Kartgrunnlag: Askeladden, Statens kartverk.

for de som har ferdes i Borgpollene. Det kan virke som den største delen av jernalderaktiviteten i område 2 er knyttet til jordbruksområdet i sør.

Diskusjon

Et maritimt jernalderlandskap

Det er åpenbart at jernaldergravene i all hovedsak har sterk tilknytning til ferdselsveier i landskapet, både på land og på vann. Nærheten til vann er en påfallende sterk trend i plasseringen av jernaldergravene i området rundt Buksnesfjorden. Hvorfor er så mange graver plassert på holmer og nes? En intensjon om at gravene skal bli sett, er en mulig forklaring. Gravkonsentrasjonen ved Buksnes og Holsøy underbygger dette ved at de utgjør et maritimt knutepunkt (se figur 5). Holsøy står i en særstilling når det kommer til antall graver. Stedet er likevel ikke monumentalt på noen måte, og uttrykker ikke noen form for makt overfor omgivelsene. Sentrum i Buksnesfjorden er altså et knutepunkt, fremfor å være et sentralt punkt. Om kulturminnene rundt Buksnesfjorden observeres fra sjøen, fremstår de umid-

delbart som mye nærmere hverandre. Stornaustet på Holsmo, de store gravkonsentrasjonene ved Holsøy og Buksnes, og ikke minst tunanlegget på Leknes blir en del av det samme nærmiljøet. Med båt blir veien mellom stedene betydelig kortere enn til fots. Knutepunktet midt i fjorden utgjør også et veiskille. Den sjøfarende velger her om han skal ta veien til Fygle, til Buksnes eller til Leknes.

Bolle og Skulbru må krysses når man ferdes mellom Buksnesfjorden og Borg. Stedene utgjør dermed et knutepunkt på land. To av de største gravhaugene på Vestvågøy befinner seg her, og underbygger Bolle og Skulbru som knutepunkt.

Den tette tilknytningen gravene i område 1 har til strandlinja, er påfallende. Svært mange jernaldergraver på Vestvågøy har ingen direkte tilknytning til enkeltgårder. Det betyr at en funksjonell sammenheng mellom grav, hus og naust ikke nødvendigvis er tilfelle på Vestvågøy. Gravene bør i større grad sees i sammenheng med hverandre og landskapet for øvrig, fremfor å bli redusert til å være del av en forhåndsbestemt gårdsstruktur. Det finnes også gårdsgravfelt på Vestvågøy. På Skjerpen er det for eksempel funnet flere hustuffer i relasjon til gravene. Dette bør imidlertid ikke ansees som en regel, siden Skjerpen også utgjør en naturlig passasje i landskapet. Den nære forbindelsen med ferdselsveier antyder en funksjonell sammenheng med ferdselsveier. Gravene kan ha fungert som veivisere ved både de maritime og de landlige ferdselsveiene.

Makt i det maritime jernalderlandskapet

Det er vanskelig å ta stilling til kronologi for det meste av Vestvågøy-materialet på grunn av manglende dateringer. Dette er helt klart en utfordring i denne type analyse, siden det er et stort tidsrom som undersøkes. Et par forhold er det likevel mulig å si noe om. Både Borgområdet og Buksnesfjordområdet har tunanlegg. Bare Leknes-anlegget er gravd ut, men det er rimelig å anta at bruksperioden til begge anleggene er eldre jernalder. Det er ikke rom i denne artikkelen for å gå i dybden når det gjelder tunanlegg som fenomen, men de tolkes gjerne som tingsteder, og knyttes til politiske konsolideringsprosesser (se Iversen 2015; Storli 2016). Et viktig moment i denne sammenheng er at tunanleggene ser ut til å gå ut av bruk etter år 600. Dette er et fellestrekk ved alle de små nordnorske tunanleggene. Storli (2016:88) påpeker at tunanleggene legges ned samtidig som den største bygningen på Borg tas i bruk. De eksklusive gjenstandene og hallen taler for en tolkning der Borg tar over som hovedsenter i Lofot-regionen.

Borg fremstår som et sentralt punkt i landskapet både på grunn av størrelse, plassering og praktfunn. Stedet utøver en form for makt overfor omgivelsene. I tillegg til tunanlegget, underbygger stornaust i nærheten dette perspektivet. Jeg mener imidlertid at man på Vestvågøy må være forsiktig med å definere sentralsteder på grunnlag av utbredelsen av stornaust, tunanlegg og storhauger. Hvis jernaldergravene brukes som utgangspunkt, vil verken antall, størrelse eller beliggenhet kunne antyde at Borg er mer spesielt eller sentralt enn noe annet sted på øya. Hvis det tas utgangspunkt i gravenes størrelse, vil Bolle, Skulbru, og til og med Fygle, markere seg i større grad enn Borg. Å ta utgangspunkt i nausttuftenes størrelse vil heller ikke antyde en rikere bosetning på Borg enn andre steder på øya. Gravene på Borg og i omegn står i kontrast til dem i Buksnesfjorden, da de først og fremst kan relateres til ferdselsveier på land. Det lave antallet jernaldergraver ved Borgpollene sett i forhold til Buksnesfjordområdet antyder at andre faktorer var viktigere ved organiseringen av landskapet rundt Borg.

Figur 7: Til venstre utsikt mot sør fra Borg I:1. Store deler av dalen ned mot Skulbru er synlig. Den spisse fjelltoppen til venstre i bakgrunnen er Skottind ved Ballstad. Til høyre utsikt fra Borg I:1 mot nordøst. Borgpollene befinner seg bak høydene på bildet. Foto: Caroline Fredriksen.

Plasseringen til de to store bygningene på Borg I:1 er interessant. Med utgangspunkt i hvordan bygningene på Borg I:1 henvender seg til det omkringliggende landskapet, kan det være mulig å komme på sporet av stedets rolle i sin samtid. Borg I:1 er ikke plassert på det høyeste punktet på Borg-høyden. Utsikten mot nord er sperret sett fra bygningene. De store langhusene på Borg har ikke vært synlige fra ferdselsveiene i Borgpollene, men mot sør er utsikten svært god (se figur 7). Fra bygningene har man god utsikt over jordbruksområdet i innlandsdalen mellom Borg og Buksnesfjorden. Selv om bygningene ikke er plassert på det høyeste punktet på Borg, må de ha vært godt synlige sett fra sør, når også størrelsen tas i betraktning. Det karakteristiske fjellet Skottind ved Ballstad helt sør på øya synes godt fra Borg. Borg er faktisk det siste stedet på vei nordover der dette fjellet er synlig. Kan henvisningen til Borg I:1 mot fjellene i sør uttrykke et ønske om å utøve makt over et større område enn hva som er fysisk mulig?

Om man ser Vestvågøy som helhet, forekommer jernaldergraver hyppigst mellom nettopp Borg og Buksnesfjorden. Få graver er tilknyttet ferdselsveiene i Borgpollene. De fleste gravene forekommer i større og mindre konsentrasjoner nesten uavbrutt mellom Borg og fjorden i sør. Landskapet mellom Borg og Buksnesfjorden bør derfor i større grad sees i sammenheng enn det som er blitt gjort tidligere. Sett fra de maritime ferdselsveiene på Borgpollene fremstår ikke boplassen på Borg som sentral, siden bygningene er usynlige fra denne vinkelen. Leden inn mot Borg er heller ikke markert med gravminner i like stor grad

som veiene fra sør. Borg fremstår derfor i større grad som et sentralt punkt i landskapet sett fra et sørlig ståsted.

Hvis man ser på Vestvågøy i et større perspektiv, er det påfallende at Borg er så bortgjemt for de som ferdes langs Nordlands-leden. Gimsøy i Lofoten, Engeløya i Steigen, Andøy og Bjarkøy er alle øyer med lignende trekk som Vestvågøy. På disse øyene finnes både tunanlegg, stornaust og storhauger, i tillegg til mer alminnelige gravfelt. Fellestrekket ved alle disse øyene er at de nevnte kulturminnetypene stort sett alltid har utsyn mot de maritime ferdselsveiene, som ved Buksnesfjorden på Vestvågøy. Borg er på sin side skjult for omverdenen. Stedet fremstår bare sentralt for dem som oppholder seg på øya, ikke for dem som kommer utenfra.

Storli (2016:80) påpeker at det er en tydelig konsentrasjon av storhauger og stornaust på sørsiden av Vestvågøy, i hovedsak ved Buksnesfjorden. Fygle har begge deler. Det er flere faktorer som gjør stedet spesielt interessant. For det første ligger Fygle svært sentralt plassert ved Buksnesfjorden. Stedet har kanskje den beste naturlige havna ved fjorden, skjermet fra de verste værforholdene. I nyere tid har Leknes havn ligget på Fygle. I tillegg ligger både den store gravkonsentrasjonen på Holsøy og stornaustet på Holsneset ved innseilinga. En mulig ferdselsvei bak Himmelsteinborga kan ha knyttet Fygle til veifåret mot Borg. For det andre bidrar nye funn på Fygleåsen fra de siste årene til å kunne tolke stedet på en ny måte. Flere mindre registreringsundersøkelser har påvist høy tetthet av aktivitetsspor på høyden, i form av både kulturlag og kokegroper. De to dirhamene som ble funnet med metalldetektor på sletta rett nedenfor aktivitetsområdet, har ingen paralleller i Lofoten. I det hele er det funnet få importgjenstander utenfor Borg og bare tre i Buksnesfjord-området (Storli 2016:80). Er vi på sporet av en samlingsplass eller handelsplass på Fygle? Alle disse faktorene bidrar til å styrke stedet som en naturlig plass for ankomst til øya. Fremtidige undersøkelser vil kunne belyse Fygles funksjon ytterligere.

Konklusjon

Vestvågøy fremstår i et nytt lys når jernalderlandskapet betraktes fra havet. Et maritimt perspektiv gir rom for å betrakte vann som ferdselsveier. Jernalderens graver er i all hovedsak tilknyttet ferdselsveiene, både på land og på vann. De mange jernaldergravene på holmer og nes ved Buksnesfjorden bringes på denne måten nærmere hverandre, og de største konsentrasjonene utgjør et knutepunkt i ferdselsnettverket. Det ser ut til å være en sammenheng mellom høyt antall graver og trafikkerte ferdselsveier, sånn som ved Holsøy og Buksnes, eller ved Bolle og Skulbru. Her er gravtettheten spesielt høy rundt det som må ha vært knutepunktet i fjorden. Gravene er plassert der de synes, uavhengig om det er en gård i nærheten. På enkeltgårdsnivå er det ingen direkte sammenheng mellom kulturminner assosiert med makt. Det er derfor vanskelig utelukkende å knytte maktfunksjoner til enkeltgårder. Borg er et eksempel på dette fordi kulturminnene rundt de store langhusene fremstår som helt ordinære. På Vestvågøy forekommer ulike uttrykk for makt spredd i landskapet.

Ved å betrakte maktlandskapet i et maritimt perspektiv fremkommer det mønster i organiseringen av landskapet som det ikke er mulig å observere om strandlinja regnes som en grenselinje i landskapet. Både tunanlegg, store graver og store gravfelt er tilknyttet knutepunkter i ferdselslandskapet. Det er påfallende at Borg er plassert på en sånn måte at stedet er usynlig sett fra de maritime ferdselsveiene, mens Buksnesfjorden i sør gir et nærmest

motsatt inntrykk. Bygningene på Borg henvender seg mot jordbruksområdene i innlandsdalen. Fra dalen må bygningene ha vært synlige på lang avstand. Det antyder at Borg først og fremst har en sentral plassering i landskapet for de som befinner seg på land i dalen mellom Borg og Buksnesfjorden. Kulturminnene rundt Buksnesfjorden gir inntrykk av en mer offentlig agenda. Kanskje det var her de besøkende til Borg ble loset i land? Funnene på Borg indikerer sterke bånd mot sør. Kontakter og varer må ha kommet via havet. Hvis man ankommer Lofoten etter en lang sjøreise fra sør, er Buksnesfjorden full av gode havner. En mulig handelsplass eller møteplass på Fygle bidrar til å underbygge Buksnesfjorden som et naturlig ankomststed til øya. Det tar få timer å gå fra Fygle til Borg til fots. Besøkshavna til Borg kan ha ligget ved Buksnesfjorden.

For oss som lever i dag, kan det være lett å bagatellisere havets betydning i fortiden. De fleste av oss, til og med de av oss som har levd hele sin barndom på en øy, har sluttet å se kysten fra båten på havet. Når vi først gjør det, er det fra helgeøkta i kajakken eller fra dekk på Hurtigruta. Vi slipper stort sett å forholde oss til havet i hverdagen. Jernaldermennesket måtte leve med havet på godt og vondt. I Lofoten har folk i all tid vært nødt til å forholde seg til både evigvarende sommernetter og nådeløse vinterstormer. De har også sett det fargesprakende, dansende nordlyset i de ellers så mørke og endeløse vintermånedene. Disse naturlige og store variasjonene må ha gjort noe med mentaliteten til folk som levde i fortida. Folk reiste til sjøs og hentet mat og viktige gjenstander. Mange sjøfarende kom aldri hjem, og mange satt hjemme og ventet på dem. Mentalitet påvirker hvordan mennesker innreder sine landskap. Landskapet, naturen, årstidene og forutsetningene er annerledes i Lofoten enn på Jæren eller i Trøndelag. Hvert enkelt landskap har sine forutsetninger, og må derfor tolkes på sine egne premisser. På øyene langs kysten er havet et naturlig utgangspunkt.

Takk

Takk til redaksjonen og fagfellen for nyttige og konstruktive kommentarer. Kommentarene har bidratt til å løfte artikkelen betraktelig. Jeg retter også en takk til kollega Nina Valstrand, som har lest manuskriptet og kommet med nyttige kommentarer. Alle som bidro til masteroppgaven i 2015, spesielt min veileder Lars Stenvik, fortjener også stor takk. Jeg takker også alle engasjerte tilhørere på diverse foredrag og kulturminneutflukter på Vestvågøy i 2018 og 2019. De inspirerte meg til å skrive denne artikkelen.

Litteratur

Armstrong, Niall

2004 Gamle veger og vegfar i Nordland fylke. Spor etter ferdsel fra middelalder og jernalder på Vestvågøya og Gimsøya. Upublisert hovedfagsoppgave i arkeologi ved Universitetet i Tromsø, Tromsø.

Bukkemoen, Grethe Bjørkan

2016 *Cooking and feasting: Changes in food practice in the Iron Age. I The Agrarian life of the north 2000 BC–AD 1000*, Redigert av Frode Iversen og Håkan Peterson, s. 117–131. Portal Akademisk, Kristiansand.

- D'Anjou, Robert M., Raymond S. Bradley, Nicholas L. Balascio og David B. Finkelstein
2012 Climate impacts on human settlement and agricultural activities in northern Norway revealed through sediment biogeochemistry. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 109(50):20332–20337, doi:0.1073/pnas.1212730109.
- Fredriksen, Caroline
2015 Graver ved havet. En maritim tilnærming til jernalderlandskapet på Vestvågøy i Lofoten. Upublisert masteroppgave i arkeologi ved NTNU, Trondheim.
- Gansum, Terje, Gro Jerpåsen og Christian Keller
1997 *Arkeologisk landskapsanalyse med visuelle metoder*. AmS-Varia, vol. 28. Arkeologisk museum, Stavanger.
- Herschend, Frands
2009 *The Early Iron Age in South Scandinavia. Social Order in Settlement and Landscape*. Elektronisk bok, <http://www.arkeologi.uu.se/Forskning/Publikationer/OPIA/Opia46/> besøkt 24. januar 2019.
- Iversen, Frode
2008 *Eiendom, makt og statsdannelse. Kongsgårder og gods i Hordaland i yngre jernalder og middelalder*. 2. utgave. Doktorgradsavhandling i arkeologi ved Universitetet i Bergen, Bergen.
2015 Community and Society – the Thing at the Edge of Europe. *Journal of the North Atlantic* 8:5–21.
- Jasinski, Marek
1995 Maritim arkeologi: Genesis, definisjon og kunnskapsbehov. I *Marinarkeologi: Kunnskapsbehov. Rapport fra seminar 22.–25. september 1993, Korshavn ved Lindesnes*, s. 103–127. Norges forskningsråd, Oslo.
- Johansen, Olav Sverre
1978 *Jernaldergårder i Nord-Norge*. Universitetet i Tromsø, Tromsø.
1979a De eldste opplysninger om oldfunn og fornminner på Vestvågøya. I *Vestvågøyboka. Årboka Lofotr 2*, s. 4–11. Vestvågøy Historielag.
1979b Gamle boplasser i utmarka på Skjerpen øvre i Borge. I *Vestvågøyboka. Årboka Lofotr 2*, s. 33–37. Vestvågøy Historielag.
1980 Gravplassen på Holsøya i Buksnesfjorden I *Vestvågøyboka. Årboka Lofotr 3*, s. 7–21. Vestvågøy Historielag.
1982a Viking Age farms. Estimating the number and population size. A Case Study from Vestvågøy, North Norway. *Norwegian Archaeological Review* 15(1–2):45–69.
1982b Den eldste bosettinga i Borge og Valberg. I *Borge og Valberg bygdebok, bind. 1*, redigert av Magne Krogtoft, s. 95–172. Borge og Valberg bygdeboknemnd.
2003 Chapter 4. Borg. The local setting. I *Borg in Lofoten. A chieftain's farm in North Norway*, redigert av Gerd Stamsø Munch, Olav Sverre Johansen og Else Roesdahl, s. 25–32. Arkeologisk skriftserie, vol. 1. Lofotr–Vikingsmuseet på Borg.
- Johansen, Olav Sverre og Gerd Stamsø Munch
2003 Chapter 1. Introduction and summary. I *Borg in Lofoten. A chieftain's farm in North Norway*, redigert av Gerd Stamsø Munch, Olav Sverre Johansen og Else Roesdahl, s. 11–18. Arkeologisk skriftserie, vol. 1. Lofotr–Vikingsmuseet på Borg.
- Johansen, Olav Sverre og Tom Søbstad
1978 De nordnorske tunanleggene fra jernalderen. *Viking* 41:9–56.
- Munch, Gerd Stamsø
1991 Hus og hall. En høvdingegård på Borg i Lofoten. I *Nordisk hedendom*, redigert av Gro Steinsland, s. 29–39. Odense universitetsforlag, Odense.
- Munch, Gerd Stamsø, Olav Sverre Johansen og Ingegerd Holand
1987 Borg in Lofoten. A chieftain's farm in arctic Norway. I *Festskrift for Charlotte Blindheim on her 70th birthday Juli 6th 1987*, redigert av James E. Knirk, s. 140–170. Proceedings of the Tenth Viking Congress. Universitetets Oldsaksamlings Skrifter Ny rekke, nr. 9. Oslo.

- Munch, Gerd Stamsø, Olav Sverre Johansen og Else Roesdahl (red.)
 2003 *Borg in Lofoten. A chieftain's farm in North Norway*. Arkeologisk skriftserie, Vol. 1. Lofotr–Vikingmuseet på Borg.
- Myhre, Bjørn
 1987 Fra smårike til stat. I *Hafrsffjord. Fra rikssamling til lokalt selvstyre*, redigert av Hilmar Rommetvedt, s. 111–125. Dreyer Bok, Stavanger.
- Narmo, Lars Erik
 2009 Kokegropfelt, hall og kirkested – Borg et kultsted i 2500 år. I *Vestvågøyboka. Årboka Lofotr 2009*, redigert av Kjell Tore Sletteng, s. 52–71. Vestvågøy Historielag.
- Näsman, Ulf og Else Roesdahl
 2003 Scandinavian and European perspectives - Borg I:1. I *Borg in Lofoten. A chieftain's farm in North Norway*, redigert av Gerd Stamsø Munch, Olav Sverre Johansen og Else Roesdahl, s. 283–299. Arkeologisk skriftserie, vol. 1. Lofotr – Vikingmuseet på Borg.
- Nilsen, Gørill
 1998 Jernaldernaust på Vestvågøy i Lofoten. 2. utgave. Upublisert hovedfagsoppgave ved Universitetet i Tromsø, Tromsø.
 2010 Med blikket vendt mot havet: Om jernalderens samfunn i Nord-Norge. I *Samiske båter og båtbygging. Seminarrapport fra båtseminarene i Gratangen 2007 og Varangerbotn 2008*. Redigert av Mariann Mathisen, Mia Krog & Kjersti Schanche, s. 23–26. Várjjat Sámi Musea *Čállosat/Varanger Samiske Museums Skrifter* nr. 6. Várjjat Sámi Musea/Varanger Samiske Museum, Varanger.
- Nilsen, Gørill og Stephen Wickler
 2005 Iron Age boathouses in Arctic Norway viewed as multifunctional expressions of maritime cultural heritage., I *Maritime Heritage and Modern Ports*, redigert av R. Marcet I Barbe, Carlos A. Brebbia og Jordi Olivella, s. 15–23. Elektronisk dokument, <http://www.witpress.com/Papers/view/14699>, besøkt 10. Februar 2019.
- Resi, Heid Gjøstein
 2005 En praktfibula fra eldre romertid fra Nord-Norge. *Viking* 68:83–100.
- Ringstad, Bjørn
 1987 De store gravminnene - Et maktideologisk symbol? *Viking* 50:65–78.
- Ringstad, Kåre
 1996 *I Arkeologiens eventyrland*. Orkana forlag, Stamsund.
- Risbøl, Ole
 2005 Kokegroper I røyk og damp - et kokegropfelt i gårds- og landskapsperspektiv. I *De gåtefulle kokegroper: Kokegropseminaret 31. november 2001: Artikkelsamling*, redigert av Lil Gustafson, Tom Heibreen og Jes Martens, s. 155–165. Varia 58. Universitetet i Oslo, Oslo.
- Schülke, Almut
 2008 Kommunikationslandskapet omkring Uppåkra. I *Öresund - barriär eller bro? Kulturella Kontakter och Samhällsutveckling i Skåne och på Själland under Järnåldern. Centrum for Danmarksstudier 18*, redigert av Anne Carlie, s. 278–308. Makadam förlag, Lund.
- Sognnes, Kalle
 1988 *Sentrumsdannelser i Trøndelag. En kvantitativ analyse av gravmaterialet fra yngre jernalder*. Fortiden i Trondheim bygrunn: Folkebibliotekstomten. Meddelelser 12. Riksantikvaren, Trondheim.
- Solli, Brit
 2006a Kokegroper fra eldre jernalder og et langhus fra middelalderen på Borg i Lofoten. I *Historien i forhistorien: Festskrift til Einar Østmo på 60-årsdagen*, redigert av Håkon Glørstad, Birgitte Skar og Dagfinn Skre, s. 281–297. Kulturhistorisk museum, Oslo.

- 2006b Borg in Lofoten - From Early Iron Age “cooking-mates” via Viking Age Chieftains to Medieval Farmers. I *Dynamics of Northern Societies. Proceedings of the SILA/NABO Conference on Arctic and North Atlantic Archaeology, Copenhagen, May 10th-14th, 2004*, redigert av Jette Arneborg og Bjarne Grønnow, s. 259–271. Nationalmuseet, København.
- Storli, Inger
- 2010 Court Sites of Arctic Norway: Remains of Thing Sites and Representations of Political Consolidation Processes in the Northern Germanic World during the First Millennium ad? *Norwegian Archaeological Review* 43(2):128–144.
- 2016 Borg - mellom høvdingdømme og kongemakt. *Viking* 79:75–94.
- Van de Noort, Robert
- 2011 *North Sea Archaeologies. A Maritime Biography, 10,000 BC – AD 1500*. Oxford University Press, Oxford.
- Westerdahl, Christer
- 2011 The Maritime Cultural Landscape. I *The Oxford Handbook of Maritime Archaeology*, redigert av Alexis Catsambis, Ben Ford og Donny Leon Hamilton, s. 733–762. Oxford University Press, Oxford.
- Wickler, Stephen
- 2013 The potential of shoreline and shallow submerged Iron age and Medieval archaeological sites in the Lofoten islands, northern Norway. *Archaeopress* 2013:63–74. Elektronisk artikkel, <https://munin.uit.no/handle/10037/6088>, besøkt 10. februar 2019.
- Ødegaard, Marie K.
- 2010 Graver og grenser - Territoriell inndeling av jernalderens jordbrukslandskap i Vestfold. *Primitive tider*, 12:27–40.